

ODNOS STAROZAVJETNIH PROROKA PREMA IZRAELSKIM USTANOVAMA

Adalbert Rebić

Proročki je pokret u Izraelu karizmatički pokret. Pri tom mislimo dakako samo na prave Jahvine proroke. Pojava pravog Jahvinog proroka nije bila nužno vezana ni uz neko pleme ni uz neko svetište, nego se za pojavu proroka brinuo sam Jahve: on je slao narodu proroke koje je sam izabirao i kojima je on osobno priopćavao svoju božansku Riječ, svoj nacrt spasenja ljudi. No budući da je prorok u Starome zavjetu karizmatička osoba, a nije pripadnik neke institucije (kao što je to na primjer u SZ svećenstvo i monarhija), nastaje pitanje o njegovu odnosu prema starozavjetnim izraelskim institucijama odnosno ustanovama kao što su na primjer Zakon i svećenstvo, kult i monarhija.¹

1. Prorokov odnos prema Zakonu i prema svećenstvu²

U Starome zavjetu uloga i zadaća svećenika i proroka bile su prilično jasno zacrtane i omeđene: svećenik se imao brinuti za *Zakon* (thôrah), mudrac za savjet ('esa^h), a prorok za Riječ (dabhar) Božju (usp. Jr 18, 18). Zakon i savjet (odnosno upute, naredbe i propisi Jahvini — što sve zajedno znači čudoredni život) i Riječ Božja sačinjavaju u Starom zavjetu cjelinu izraelske objavljene religije. Dakle, i svećenik i prorok težili su, svaki na svoj način, k istom cilju: narod poučiti u vjeri i osposobiti ga

¹ Narav časopisa nam ne dopušta da o tom pitanju opširnije raspravljamo pa zato onog marljivog čitaoca koji o tom problemu više želi saznati upućujemo na bogatu literaturu (najnoviju):

Albrektson B., *Prophecy and Politics in the OT; The Myth of the State*, izdao H. Biezais u zborniku *Scripta Instituti Donneriani Aboensi* 6, Stokholm 1972, str. 45—56; Beyerlin W., *Die Kulttraditionen in der Verkündigung des Propheten Micha* (FRLANT 72), Göttingen 1959;

Bernhardt K. H., *Prophezie und Geschichte, Supplementum Vetus Testamentum* 22, Leiden 1972, str. 20—46; Couatts J. J., *Prophètes et Rois d'Israel*, u *Collecta théol. Clé. Yaoundé* 1971; Gonzales Nunes A., *Profetismo y sacerdozio. Profetas, Sacerdotes y Reyes en el antiguo Israel*, Madrid 1969; Hentschke R., *Die Stellung der vorexilischen Schriftpropheten zum Kultus*, Beihefte *Zeitschrift für atl. Wissenschaft* 75, Berlin 1957; Hertzberg H. W., *Die prophetische Kritik am Kultus*, u *Theologische Literatur Zeitschrift* 75 (1951), 219—226; Hyatt H. P., *The Translation and Meaning of Amos 5*, 23—24, u *Zeitschrift für alt. Wissenschaft* 68 (1956), 17—24; Jeremias Jörg, *Die Vollmacht des Propheten im AT, Evangelische Theologie* 31 (1971); 305—322; Schreiner J., *Prophetische Kritik an Israels Institutionen: Die Kirche im Wandel der Gessellschaft*, izdao J. Schreiner, Würzburg 1970; Schüngel-Straumann H., *Gottesbild und Kultkritik vorexilischen Propheten*, *Stuttgarter Bibel Studien* 60 Stuttgart 1972; Zimmerli W., *Das Gesetz und die Propheten. Zum Verständnis des AT*, Göttingen 1963.

² Vawter B., *Introduzione alla letteratura profetica*, u *Grande Commentario Biblico*, Brescia 1974, str. 297; Welch A. S., *Prophet and Priest in Old Israel*, London 1952; Scott R. B. Y., *Priesthood, Prophecy, Wisdom*, u *Journal of Biblical Literature* 80 (1961) 1—15.

za dostojan vjerski život: svećenik svim onim načinima koji su od ustanove bili za to određeni, a prorok načinima koje je darom Božjim, karizmom, sam pronalazio. Među klasičnim izraelskim prorocima bilo je uostalom i onih koji su pripadali svećeničkom rodu kao na primjer Jeremija i Ezekiel, što dokazuje da između svećenika i proroka nije nužno postojala neka nepodnošljivost ili čak neka mržnja kao što su to zastupali u prošlom stoljeću neki liberalni protestantski egzegeti.³ Doista, neki su proroci, kao Amos, Hošea i Izaija, izgovorili vrlo teških riječi na račun službenih institucionaliziranih svećenika, i to na račun onog što su oni zlo činili ili što su propustili dobra učiniti (usp. Am 7, 10-14; Hoš 4, 6; Iz 1, 11-17; 24, 2; 28, 7). Mnogi su egzegeti zato u prošlom stoljeću smatrali da je između proroka i svećenika u Starom zavjetu postojalo suparništvo i nesnošljivost, međusobna borba za utjecaj u narodu i jagma jednih na račun drugih za zaradom. Smatrali su da to osobito vrijedi za proročki pokret prije babilonskog sužanjstva, dakle prije godine 587/6. Tek za vrijeme babilonskog sužanjstva i poslije povratka iz babilonskog sužanjstva proroci se počinju oduševljavati za Zakon i za svećenstvo, a to stoga što su svećenici odigrali veliku ulogu u obnovi judaizma poslije povratka iz sužanjstva. Povrh toga mnogi su egzegeti i drugi učenjaci smatrali da je starozavjetni *Zakon* prilično kasno nastao i da je bio plod pobjede formalističke i povanjštinjene religije nad duhovnom i unutar-njom religijom koju su propovijedali stari proroci.⁴ Bilo ih je dapače koji su govorili i pisali kako između svećeničke religije i proročke religije postoji ogromna razlika.

Međutim, ako pažljivo čitamo tekstove ranih starozavjetnih proroka, primjećujemo da zapravo ne postoji nikakvo protivljenje, nikakva borba između proroka i svećenika kao takvih. Proroci nisu osuđivali svećenike kao takve nego su ih osuđivali zato jer nisu ispunjavali svoju dužnost: odbacili su *znanje* i zaboravili su *Zakon* Jahvin (usp. Hoš 4, 6). A iz istih su razloga Jahvini proroci osuđivali i lažne proroke.

Starozavjetni *Zakon*, *Thôrah*, nije nastao poslije proročkog pokreta u Izraelu i nije djelo starozavjetnih proroka nego je *Zakon* postojao već prije proroka i proroci su se pozivali na *Zakon* i njega tumačili. Njihova se sva proročka poruka temelji na *Zakonu*. Ali su *Zakon* izlagali na svoj karizmatički način. Autoritativno su se pozivali na Riječ Božju koja im je bila objavljena, a ne na neki prethodni ljudski autoritet. Riječ Božja im je bila jedino mjerilo u tumačenju *Zakona*. Istina, postojale su stanovite razlike između proročkog i svećeničkog tumačenja Mojsijevske religije, ali te razlike nisu bile nipošto tolike da bismo mogli govoriti o dvjema različitim religijama, o proročkoj i o svećeničkoj religiji Staroga zavjeta. I svećenici i proroci borili su se konačno za istu stvar, naime da narodu prenesu objavljenu nauku Božju. Svećenici su bili članovi institucije pa su lako podlijegali formalizmu i uhodanostima, proroci su pak bili karizmatici, hrabri i smjeli u pronalaženju novih oblika i načina propovijedanja Riječi Božje.

³ Wellhausen J., F. Delittsch, Eichorn J. G., Hupfled H. i drugi

⁴ Usp. Vawter B., nav. dj., str. 297.

Dovoljno je navesti samo nekoliko primjera da se uvjerimo kako su proroci bili vjerni Thori, to jest Zakonu i starijim predajama s tom razlikom što su ih na svoj način tumačili, izražavali i propovijedali. Am 3, 2 govoreći o izabranju govori o njemu istim stilom i gotovo istim rječnikom kao i Pnz 14, 2. Izlazak i putovanje kroz pustinju Amos (2, 10; 3, 1; 4, 10; 5, 25; 9, 7) opisuje vjerno onome što imamo opisano u Izl 20, 2. Amos je dakle propovijedao ono što je u starijim predajama već bilo sadržano. Hošea (8, 1) sasvim jasno povezuje Zakon sa Savezom («jer oni moj Savez prestupiše, otpadoše od moga Zakona!«), kao da su te dvije stvarnosti sasvim iste. I s pravom tako, jer je srž Zakona upravo Savez, a Zakon je naviještanje Saveza. I Hošea kao i Amos povezuje Zakon i Savez s Izlaskom (Hoš 8, 13; 9, 3; 11, 5; usp. Pnz 28, 68). Zakon koji naviješta Hošea isti je onaj koji su dužni naviještati narodu svećenici (usp. Hoš 4, 6).

Ne možemo dakle nipošto govoriti o dvjema različitim religijama, ali možemo govoriti o različitim stavovima prema jednoj te istoj religiji.

2. Prorokov odnos prema kultu⁵

Problem prorokova odnosa prema kultu svodi se isto tako zapravo na problem odnosa pred-egzilskih proroka prema kultu, budući da su post-egzilski proroci bili vrlo skloni kultu i njime duboko prožeti (na primjer Ezekiel, Malahija, Joel, Zaharija i neki drugi). Ima još uvijek onih koji smatraju da su se pred-egzilski klasični proroci: Amos, Hošeja, Izaija, Miheja i Jeremija načelno protivili svakom kultu i kultskoj religiji kao nečemu što je otuđivalo čovjekov odnos prema Bogu.

I ovdje valja reći ono što smo rekli već u prethodnom stavku: proroci nisu napadali ustanovu kao takvu nego izopačenosti i formalizme koji su bili s ovom ili onom ustanovom povezani. Moramo priznati da su veliki pred-egzilski proroci napadali izraelski kult i s njime nisu nikako bili zadovoljni: Am 5, 21-24; Hoš 6, 6; Iz 1, 12-17; Mih 6, 6-8 i Jr 7, 21-23.

Am 5, 21—24:

»Mrzim i prezirem vaše blagdane.
i nisu mi mile vaše svečanosti.
Paljenice kad mi prinosite,
prinosnice mi vaše nisu mile,
na pričesnice se od ugojednih telaca

vaših i ne osvrćem.

Uklonite od mene dreku svojih
pjesama,
neću da slušam zvuke vaših harfa.
Pravda nek poteće kao voda,
i pravica ko bujica silna!«

Amos u ovom tekstu napada način na koji su Izraelci prinosili žrtve u Betelu i duh kojim su te žrtve Bogu prinosili. Jeroboam I. dao je sagrađiti svetište u Betelu, koji se nalazi svega petnaestak km sjevernije od Jeruzalema, samo zato da njegovi podanici ne idu hodočastiti u Jeruzalem. U Betelu je Jeroboam I. usredotočio sav izraelski kult i to zato da ne bi njegovi podanici išli u Jeruzalem, glavni grad južnog kraljevstva i Judina plemena. Amos je već kao pripadnik južnog plemena, Judina plemena, i građanin Judeje mrzio svetište u Betelu iz sve duše, jer je

⁵ Usp. Rolla A., *Il messaggio della salvezza*, sv. 1, str. 505—507.

ono bilo raskolničko svetište i u njemu se vršio ne samo izvanjski, formalistički kult nego kult koji je bio pod izrazitim utjecajem poganskih religija (t. zv. sinkretizam). U betelskom svetištu dao je Jeroboam I. postaviti zlatno tele, kao simbol Boga Jahve, oko kojeg su svećenici plesali i vodili procesije i kâd kadili. Upravo zbog toga optuživao je Amos svećenike i narod: kult je bio opoganjen i u njem nije više bilo vjerničkog duha; narod je prinosiso žrtve, ali bez obraćenja Bogu Jahvi. Budući da je žrtvovanje izvanjski znak unutarnjeg podvrgavanja volji Božjoj,⁶ a Izrael se nije nutarnje podvrgavao volji Božjoj, zato je njegov kult bio izraz laži, himbe i pretvaranja.

Hoš 6, 6:

»Zato sam ih preko proroka sjekao i ubijao riječima usta svojih;

al' sud će tvoj izaći ko svjetlost.

Jer ljubav mi je mila, a ne žrtve, poznavanje Boga, ne paljenice!«

Hošea na ovom mjestu sasvim jasno ukazuje na problem kulta: narod nema ljubavi prema bližnjemu i prema Bogu i ne poznaje Boga. Narod se zadovoljavao samo žrtvama, dakle nečim sasvim izvanjskim, a nije imao onoga što žrtve izražavaju (ljubav prema Bogu i prema bližnjemu) i pretpostavljaju (poznavanje Boga). Hošea ih upozorava: Bogu je jedino ljubav mila i poznavanje Boga (u hebrejskom jeziku *poznavanje* je zapravo isto što i *ljubav* — to su u neku ruku sinonimi). Hošea ne osuđuje kult kao takav nego ono što je u kultu iskrivljeno i izopačeno. Bog traži nutrinu čovjekovu: srce, um, bubrege, a ne samo vanjštinu: žrtve i paljenice. Vanjski čini moraju biti izraz unutarnjih čina; moraju biti prožeti dušom i srcem, inače ne vrijedi ništa i ne služe ničemu.

Iz 1, 11—17:

»Što će mi mnoštvo žrtava vaših? govori Jahve.

Šit sam ovnujskih paljenica i pretiline gojne teladi.

I krv mi se ogadi

bikova, janjaca i jaradi.

Kad mi lice vidjet dolazite,

tko od vas ište da gazite

mojim predvorjima?

Prestanite mi nosit ništavne prinose, kâd mi omrznu.

Mladjaka, subote i sazive —

ne podnosim zborovanja i opačine.

Mladjake i svetkovine vaše

iz sveg srca mrzím — teški su mi, podnijet ih ne mogu!

Kad na molitvu ruke širite,

ja od vas oči odvracam.

Molitse samo množite,

ja ne slušam.

Ruke su vam u krvi ogrezle,

operite se i očistite.

Uklonite mi s očiju djela opaka,

prestanite zlo činiti!

Učite se dobro činiti:

pravdu tražite,

ugnjetenome pritecite u pomoć,

siroti pomozite do pravde,

za udovu se zauzmite!«

U ovom tekstu Izaija napada one koji nečistih ruku i nečista srca Bogu prinose molitve, žrtve i paljenice. Radi se kao i u tekstovima ranijih proroka o licemjerju i o himbi: ljudi griješe protiv svoga bližnjega i protiv Boga, a onda dolaze pred žrtvenik Jahvin i Jahvu žele umilostiviti nekim izvanjskim činima kao što su žrtve, kâd, procesije i molitve. Kad se vrate svojim domovima, nastavljaju činiti iste grijehe. Nema obraćenja Bogu što je preduvjet pravoga kulta Jahvi. Izaija ukazuje kakav je pravi kult i u čemu se sastoji: »činiti dobro: pravdu tražiti,

⁶ Usp. R. De Vaux, *Les Institutions de l'Ancien Testament*, str. 454. s.

ugnjetenome pomoći, siroti pomoći do pravde, za udovicu se zauzimati« (1, 17). To je jedino pravi i Bogu ugodni kult. Ako toga nema, uzalud su sve molitve, sve žrtve i sve paljenice!

Slično kao Izaija prosuđuje kult i prorok Miheja (6, 6—8):

»S čime ću doći pred Jahvu,
hoću li pasti ničice pred Bogom
svevišnjim?
Hoću li doći preda nj sa žrtvom
paljenicom,
s teocima od jedne godine?
Hoće li mu biti mile tisuće ovnova,
tisuće tisuća potoka ulja?
Trebali bi prinijeti sina prvorođenog

zbog svoga zločina,
plod svoje utrobe zbog grijeha koji
sam počinio?«
»Objavljeno ti je, čovječe, što je
dobro,
Što Jahve traži od tebe:
samo činiti pravicu:
milosrđe ljubiti
i smjerno sa svojim Bogom hoditi!«

Objavljeno je dakle što Bog traži od čovjeka: činiti pravicu (sedakah), milosrđe (hesed) ljubiti, smjerno sa svojim Bogom hoditi (halakh je hebrejski izraz za cjelokupan čudoredni život: u zajedništvu s Bogom čudoredno živjeti). Bogu su miliji ljudski naponi oko pravice, pravednosti, milosrđa, ljubavi, bratstva i ostalih humanih vrednota, nego nebrojene žrtve prožete formalizmom, ritualizmom i institucionalizmom. Prorok Miheja je kao čovjek Božji i karizmatik jasno uvidio da je od Boga samo ono što je istinski humano, prema čovjeku usmjereno i preko čovjeka usmjereno Bogu: pravica, pravda, ljubav, milosrđe, jednakost, bratstvo, mir. Sve su drugo, očigledno, sami ljudi kasnije izmislili i nadodali u kasnijim predajama.

Na ono što se prorok Miheja nije usudio sasvim otvoreno izreći — o podrijetlu institucionaliziranog kulta — rekao je prorok Jeremija:

»Ovako govori Jahve Sebaot, Bog
Izraelov:
Paljenicama dometnite još i klanice,
i jedite meso.
Ja ništa ne rekoah ocima vašim o
paljenicama i klanicama, niti im
što o tome zapovjedih kad ih izve-
doh iz zemlje egipatske.
Ovo im ja zapovjedih:
Slušajte glas moj, pa ću ja biti vaš
Bog, a vi ćete biti moj narod!
Idite putem kojim vam zapovjedih,
da vam dobro bude. A oni ne poslu-
šaše, uho svoje ne prigruše,

već podoše po savjetu i okorjelosti
zloga srca svojega; okrenuše mi leđa,
a ne lice. Od dana kad oči vaši izi-
doše iz zemlje egipatske pa do dana
današnjega, slao sam vam tolike
sluge svoje, proroke, iz dana u dan,
neumorno.

Ali me oni nisu slušali, uho svoje
nisu prignuli, nego otvrdnuše, gori
od otaca svojih... Ovo je narod koji
ne sluša glasa Jahve, Boga svojega,
i ne prima opomene. Nestade istine,
nestade je iz usta njihovih!« (Jr 7,
21—28).

Nema dakle dvojbe: sav taj kultski ritual u Hramu jeruzalemskom i u ostalim izraelskim svetištima nije od Boga objavljen, nego je djelo mašte ljudske. Takvo se nešto nije usudio izreći nijedan prorok prije Jeremije. No ono što je Bog objavio i naredio vršiti jest nešto što ulazi mnogo dublje u sama čovjeka i što konačno iziskuje cijeloga čovjeka, a ne samo njegove ruke i njegov jezik. Bog je naime objavio: »Slušajte glas moj i idite putem kojim vam zapovjedih, da vam bude dobro!« (Jr 7, 23; usp. Joel 2, 12—17).

Iz tekstova koje smo naveli jasno proizlazi da proroci nisu bili protiv kulta jednostavno nego protiv iskvarenog, izopačenog, sinkretističkog,

formalističkog kulta; protiv kulta koji nije bio prožet srcem i dušom, ljubavlju i spoznavanjem Boga, nego je bio samo nešto izvanjsko i mehaničko. Proroci su težili da narod bude vjeran duhu Zakona, a ne slovu Zakona. Proučavali su duh i sadržaj starijih predaja i u svjetlu toga prosuđivali sadašnjicu. Nisu bili vezani nikakvim formalizmom i nisu se dali uvjetovati u svojemu djelovanju nikakvom institucijom osim Bogom samim; stoga su se otvoreno i jasno borili za prava Božja i za prava čovjeka — i to sve u ime samoga Boga Jahve: »Kôh 'amar Jahveh,« to jest »ovako govori Jahve!«

Imamo podataka na temelju kojih možemo zaključiti da ti proroci ipak nisu odbijali kult kao sredstvo štovanja Boga. I oni su bili članovi starozavjetne Crkve i kao takvi vršili kult. Izaija upravo u času dok prisustvuje kultu u jeruzalemskom hramu doživljava Boga i u sebi čuje Božji poziv kojim ga Bog zove u proroke (usp. Iz 6, 1—13). Prorok Jeremija je redovito pohađao hram i prisustvovao je kultu.

Proroci su prihvaćali i priznavali kult kao sredstvo štovanja Boga kao što su prihvaćali i priznavali te naviještali osnovne elemente otačkih predaja: oslobođenje iz Egipta, prelaz preko Crvenog mora, put kroz pustinju, izabranje, Savez, svećenstvo... No oni iz predaje ništa nisu naslijepo primali nego su o svemu što je u predaji bilo razmišljali i pre-mišljali, osmišljavali i posadašnjavili. Zahvaljujući upravo takvu njihovom dinamičko-karizmatičkom shvaćanju i djelovanju mogla se jahvi-stička religija pročišćavati, razvijati i usavršavati.

Dok čitamo tekstove u kojima proroci osuđuju ono neispravno i nevaljalo u instituciji, moramo imati na pameti da su oni bili karizmatici, egzistencijalisti, praktičari, čovjekoljupci; njima štovanje Boga bez srca i bez duše, žrtvovanje Bogu in abstracto — samo za se i samo radi sebe — nije ništa značilo. Kult koji nije izraz čovjekove nutrine i čovjekova ponašanja prema bližnjemu i prema Bogu isprazan je, beznačajan je; dapače, lažan je, himben, licemjerman i varljiv; njime čovjek vara sama sebe, svog bližnjeg i samog Boga koji ipak sve vidi i sve zna.

3. Odnos proroka prema kralju⁷

Sličan odnos kakav su proroci imali prema svećenstvu i prema kultu imali su i prema kralju: u instituciji kraljevstva — monarhije — gledali su samo duhovnu vrijednost a ne izvanjsku formu. Pojava i činjenica kralja u Izraelu bile su za proroke vrlo važne: u izraelskom kralju uzimali su konačno ishodište za svoje naviještanje Mesije.

Vremenski se proročki pokret u Izraelu poklapa s ustanovom monarhije i s njenim trajanjem: vrijeme starozavjetnih kraljeva ujedno je i vrijeme klasičnih izraelskih proroka Amosa, Hošeje, Izaije, Miheje, Nahuma, Jeremije i Ezekielu.

⁷ Coutts j. J., *Prophetes et rois d'Israel*, u *Collecta théol.* Clé, Yaoundé 1971; Gonzales Nunes A., *Profetismo y sacerdozio. Profetas, Sacerdotes y Reyes en el antiguo Israel*, Madrid 1969; Vawter B., *Introduzione alla letteratura profetica*, u *Grande Commentario biblico*, Brescia 1974, str. 298—300.

Proroci su bili Glas Božji u narodu i brinuli se da narod bude vjeran Bogu. Istina, u ustanovi monarhije kasniji proroci gledali su neki manjak Izraela u svom odnosu prema Bogu: to što je naime puk zahtijevao da ima kralja protumačeno je poslije kao odstupanje od savezničkog odnosa s Jahvom (usp. 1 Sam 8, 4sl). Ali su u ustanovi monarhije gledali i nužnost e da bi narod mogao mirno, u blagostanju živjeti. U kralju su gledali jamstvo za jedinstvo države. Dapače, Izrael je dobio prvog kralja, Šaula zahvaljujući upravo zahvatu jednog proroka, proroka Šamuela. Proroci su u starini bili u neku ruku nad kraljem, nadzirali su djelovanje kralja i nastojali da kraljevi odgovore svom pozvanju. Kudili su kraljeve, kad god je trebalo. Bili su savjest kraljeva!

Premda su zahvaćali u javni politički život, ipak ne možemo reći da su proroci bili političari, svakako ne dobri i uspješni političari. Njihovi su zahvati u javni politički život i u mijenjanje kraljeva često bili bezuspješni i nesretni. *Natanovo* zalaganje oko nasljednika na Davidovu prijestolju — zalagao se naime za Šalamona, a bio je protiv Adonije (usp. 1 Kr 1, 8) — bilo je doduše s jedne strane pozitivno; došlo je tako do izražaja da ne smije bezobzirno težiti da se domogne vlasti netko tko je kraljev sin i to samo zato što je kraljev sin, ali je to zalaganje s druge strane bilo bezuspješno i nesretno. Šalomon naime nije bio sretan izbor: on je vladao prilično bezobzirno; proroke nije pitao nikada za savjet niti je o njima vodio računa. Prorok Ahija iz Šila blagoslovio je pobunu Jeroboama protiv Šalomona i njegova nasljednika Roboama (1 Kr 11, 29—39). No ni Jeroboam nije zadovoljio željama i težnjama izraelskih proroka kad je postao kraljem odijeljenog sjevernog kraljevstva. Jeroboam je bio još gori nego Šalomon. Isti je prorok koji je nekoć blagoslovio Jeroboamov pothvat protiv Jeruzalema pod starost poručio kralju Jeroboamu preko njegove žene koju je kralj njemu poslao da ga pita za savjet u njegovoj bolesti: »Ti si radio kudikamo gore«, odgovori ženi kraljevoj starac Ahija, »od svojih prethodnika, otišao si i načinio sebi druge bogove, salio si im likove da me dražiš, mene si bacio iza leđa... riječ je Jahvina!« (1 Kr 14, 7—9). Isto je tako neuspjeli zahvat u mijenjanju kralja zahvat proroka Elišeja koji je poticao visokog časnika Jehuu da svrgne s izraelskog prijestolja zloglasnu dinastiju Omrijevu (iz koje bijaše kralj Ahab): Jehuova dinastija je bila još gora od Omrijeve (usp. 2 Kr 9, 1ss; Am 7, 9; Hoš 1, 4—5; 8, 4). Kasniji su proroci osuđivali ono što je učinio Jehu u dolini jezreelskoj: poklao je kraljeve i kraljevice iz Omrijeve dinastije i iz jeruzalemske dinastije, dakle davidovske dinastije (usp. 2 Kr 9, 14—37; Hoš 1, 4—5). Proroci su dakako uvijek nastojali da narod ima dobre kraljeve, ali u tom nastojanju nisu uvijek bili dobre sreće.

Proroci su odgajali narod na vjerskoj i na ćudorednoj razini. Ukazivali su na počinjene nepravde i prokazivali su zločine pa makar te zločine učinili i kraljevi. Nisu se bojali dignuti glas, glas nadahnut Božjim glasom, protiv moćnih kraljeva, kad su ovi činili nepravdu i nisu živjeli po Božjem Zahonu. Ilija je javno optuživao kralja Ahaba zbog ubojstva Nabata (usp. 1 Kr 21, 17—24), zbog ostalih zlodjela nad narodom i zbog

prevelikog popuštanja ženi Išebeli i njezinu širenju poganske religije u Izraelu. Prorok Šemeija korio je kralja Roboama (usp. 2 Ljet 12, 5—7), prorok Jehu u ben Jimla kralja Baašu (usp. 1 Kr 16, 1—4), prorok Izaija kralja Ahaza (usp. Iz 7, 10s). Sve su to dokazi neustrašivosti pojedinih proroka: proroci nisu prignuli glavu pred mogućnicima ovog svijeta nego su uzdignute glave, ponosna stava i otvoreno naviještali Riječ Božju tražeći da svi vrše pravdu, pravicu, milosrđe i drže se Zakona Jahvina bez obzira bili oni vladari ili podanici vladara. Proroci su tako bili neprestana opomena svima koji su zlo činili: bili su smetnja kraljevima koji su narod mučili svojim diktatorskim postupcima i smetnja svim onim Izraelcima koji se nisu držali Zakona Jahvina. Stalno su uznemirivali grube, neodgojne i nevjerničke savjesti Izraelaca. Zato su mnogi kraljevi progonili proroke, a proroci su radije prihvaćali progonstvo pa i smrt nego se iznevjerili Riječi Božjoj, svom proročkom poslanju.

Upravo tako loše iskustvo s kraljevima potaklo je proroke da razmišljaju o budućim boljim vremenima. Budili su u narodu nade u dolazak boljeg, savršenijeg i idealnijeg kralja. U tim svojim razmišljanjima rado su se vraćali osobi kralja Davida koji je od svih izraelskih kraljeva bio najbolji i prema narodu i prema Bogu. Na temelju Natanova proročanstva Davidu (usp. 2 Sam 7, 14s; usp. Ps 89, 20—38) proroci su nadahnuti Duhom Božjim ocrtavali lik budućeg idealnog Božjeg Pomazanika, Mesije, koji će ostvariti sve nade i sva iščekivanja naroda izraelskog. I psalmisti su pokušali u svojim pjesmama (na primjer u kraljevskim psalmima⁸) ocrtati lik tog budućeg idealnog Kralja koji će u ime Jahve vladati izabranim narodom u pravdi i pravici. Ali psalmisti se oduševljavaju sadašnjim kraljem: njega hvale, uzvisuju i slave. Proroci naprotiv u svojim proroštvima ne pokazuju takva oduševljenja za sadašnjeg kralja: oni se oduševljavaju jedino budućim Kraljem, koji će od Boga doći i pravedno vladati narodom. Oči su njihove stalno uprte prema budućnosti. Izaija je znajući za Natanovo proroštvo Davidu (usp. 2 Sam 7, 4—16) i za kraljevske mesijanske psalme pokušavao u okviru svojeg duha ocrtati Mesiju (usp. Iz 7, 13—17; 9, 5—6; 11, 1—5).⁹ Izaija se udaljuje od starijih predaja, osobito se udaljuje od one predaje koja je sadržana u psalmima, i ne naziva Mesiju kraljevskim naslovima — premda je još uvijek jasno da se radi o davidovskom kralju — nego naslovima koji su vlastiti karizmatičkom proročkom pokretu i koji jače naglašuju karizmatičko Božje djelovanje u povijesti izabranog naroda. Slične težnje susrećemo i u *Mih* 5, 1—4 koji se također oslonuo na Natanovo proroštvo (i na Izaijina proroštva). Prema njemu Mesije će svu vlast dobiti od samoga Jahvea: preko njega će Jahve suvereno vladati, jer će se potpuno podrediti volji Božjoj. Nije stoga nipošto začuđujuće što će prorok Ezekiel mnogo kasnije uskratiti naslov *kralja* novom Knezu koji će vladati nad

⁸ Kraljevski psalmi jesu: Ps 2; 21; 45; 89; 101; 110; 132; 144. Usp. Tomić C., *Psalmi*, Zagreb 1973, str. 129—148.

⁹ Usp. Rebić A., *Miru neće biti kraja. Mesijansko iščekivanje*. VIR, br. 7 (1974), str. 7—9.

Izraelom (usp. Ez 37, 25). On će sasvim napustiti tradicionalne predodžbe o Mesiji kao Kralju (usp. tekstove Ez 44, 3; 45, 7—8; 46, 16—18).

U doba babilonskog sužanjstva proroci su — kako dokazuju tekstovi proroka Ezekielia — napustili zamisao Mesije kao davidovskog kralja. Drugi Izaija pridaje naslov Mesije dapače jednom poganinu, perzijskom kralju Kiru (usp. Iz 41, 2; 44, 28; 45, 1). Tek poslije oslobođenja iz babilonskog sužanjstva neki su proroci kao na primjer *Hagaji Zaharija* pokušali iznova oživjeti temu davidovskog mesijanizma. No taj pokušaj nije uspio zadobiti većih proročkih razmjera. Zaharija je na primjer gledao Mesiju u osobi Zerubabela, perzijskog namjesnika u Palestini, koji je ponovno sagradio Hram u Jeruzalemu, sagradio Žrtvenik i obnovio svagdanja žrtvovanja u Hramu (usp. Ezdr 3, 1—13; Zah 6, 9. 11). Velikom svećeniku Jošui poručuje Jahve — prema proroku Zahariji (Zah 3, 8) — da će poslati *Izdanak* (usp. Iz 11, 1s), Slugu svojega. Taj Izdanak je u očima proroka Zaharije sam Zerubabel: prvotno je u Zah 6, 9. 11 stajalo ime *Zerubabel* a ne *Jošua* kako stoji sada. Odnos Jošue, velikog svećenika, prema Zerubabelu, kraljevskom namjesniku, nije sasvim jasan: prema 5. viđenju (Zah 4, 1—14) *pomaznici su Jahvini* i Jošua i Zerubabel: »To su dva Pomazanika koji stoje pred Gospodarom sve zemlje!« (Zah 4, 14). Jošua je primio velikosvećeničko pomazanje, a Zerubabel kraljevsko pomazanje. Osmo viđenje (6, 9—13) je jasnije: prema njemu sve su mesijanske nade položene u Zerubabela (u Zah 6, 9. 11 prvotno stajale — kako rekosmo — ime *Zerubabel* a ne *Jošua*); on je taj Izdanak kojega je već davno prije navijestio prorok Izaija (11, 1s). »On (naime Zerubabel) će sjediti i vladati na prijestolju!« (Zah 6, 13), a do njega će biti Veliki Svećenik. Veliki Svećenik zauzimaše tek drugo mjesto. I »sklad savršen bit će među njima!« (6, 13). Kasnije je neki redaktor ispravio ovaj Zaharijin proročki tekst pa umjesto imena Zerubabel napisao ime Jošua, budući da Zerubabel nije ostvario mesijanske nade, a Veliki je Svećenik preuzeo i duhovno i političko vodstvo u narodu.¹⁰

Proroci su dakle naviještali Mesiju u okvirima monarhijskog poretka. Mesija će biti idealni kralj, najsavršeniji izdanak Davidov koji će osloboditi narod izraelski od jarma svakog ropstva. No taj okvir odnosno ta slika nije bila jedina. Dapače proroci koji su djelovali na Sjeveru, u Izraelu, prije propasti grada Samarije 721. godine, nisu mogli upotrebljavati takvu monarhijsku shemu ili sliku, budući da su neprijateljski bili raspoloženi prema monarhiji.

S pravom Isus nije upotrebljavao isključivo monarhijsku shemu mesijanizma (Mesija = Kralj), nego i druge od kojih je premoćno nadvladala shema Sina Čovječjega prema Dan 7, 14s.

¹⁰ Usp. Dheilly J., *Dictionnaire biblique*, Desclée 1964, str. 608—609 i Gray J., *The Kingship of God in the Prophets and Psalms*, u *Vetus Testamentum* 11 (1961), 1—29; Welch A. C., *Kings and Prophets of Israel*, London 1952.